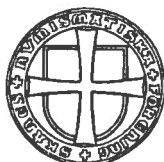

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nr. 1 Februar 2009

En næsten tømt skat ved Ribe

Gotland og Bornholm i 1100-tallet

Oslo som myntsted under kong Hans

Forskning i sølvbarrer i Hannover

Pligtafleveringen i 1700- og 1800-tallet

Piedfort af 2 skilling 1784

Norske 2-skillinger 1800-1805

Symposium om sølvøkonomi i Århus

P. J. Riis (1910-2008)

Senmiddelalderlig sølvbarre i Det nedersaksiske
Møntkabinet. Se side 19 og 22

Møntstedernes pligtaflevering i 1700- og 1800-tallet

Af Michael Märcher

I 1700- og 1800-tallet skulle rigets møntsteder aflevere eksemplarer fra mønt- og medalje-produktionen til Den kgl. Mønt- og Medaille-samling. Det kaldes for pligtafleveringen (fig. 1). En anden type pligtaflevering med et meget større omfang er pligtafleveringen af tryksager til Det kgl. Bibliotek – og i vore dage også til Statsbiblioteket i Århus. Den blev i sin første udformning fastsat allerede i 1600-tallet (1697).^{1A}

De første regler for pligtafleveringen af mønter er fra 1734, hvor det fastlægges, at én af de bedst udprægede mønter af hver produceret type skal afleveres til Kunstammeret. Møntsamlingen var dengang en del af kongens kunstammer. Etableringen af pligtafleveringen i 1734 har muligvis at gøre med Christian den Sjettes interesse for numismatik. I forbindelse med ordningen af mønterne i Kunstammeret blev reglerne for pligtafleveringen formaliseret med reskript af 22. november 1748. Nogenlunde parallelt blev den formentlig første svenske pligtaflevering etableret i 1746.¹ Den omfattede mønter, medaljer og jetoner. Først i 1781 kom den danske pligtaflevering også til at omfatte et sølvseksemplar af de medaljer, som blev præget på Mønterne. Det var ikke Mønten, men derimod kunden til medaljeprægningen, som skulle betale pligtafleveringseksemplaret. Ændringen i 1781 hang sammen med den samtidige oprettelse af Det kgl. Mønt- og Medaillekabinet (Det Kgl. Myntkabinet) på Rosenborg Slot.²

For at komplettere samlingerne bestilte Den kgl. Mønt- og Medaillesamling af og til nypræg af ældre medaljer. Det vil sige, at der på Mønten i København blev præget nye medaljer ved brug af ældre medaljestempler.³ Det skete særligt i 1830'erne, da samlingen

og en ny udstilling skulle 'gen'åbnes for offentligheden. Det var i 1835. Der blev i den forbindelse fra samlingen skrevet til Finansdeputationen, der administrerede møntvæsnet 1816-48, at det blandt andet "i videnskabelig Henseende er nødvendigt, ... [at] alle Pragt-Medailles og Skuemynter, som opbevares under Glas, bør ligge saaledes, at saavel Aversen som Reversen kan sees, uden at være nødt til at tage Stykket i Haanden; hvilket sidste ikke kan undgaaes, med mindre at der haves 2 Exemplarer af hvert Stykke."⁴ Samlingen ville gerne have et eksemplar i både guld og sølv, men det gik Finansdeputationen ikke med til.

I starten af 1836 blev sagen taget op igen, da Georg Wilhelm Svendsen (1792-1861, fig. 2), der var møntmester i København 1831-61, var blevet godt træt af samlingens mange efterbestillinger af sølvseksemplarer. Der var netop blevet bestilt 26 stykker. Som Svendsen skrev til Finansdeputationen, så viste efterbestillingerne, at samlingen vitterligt skulle bruge/ville have to eksemplarer af hver medalje. Derfor var det langt det nemmeste, hvis det ekstra eksemplar blev fremstillet i første omgang sammen med de øvrige. Det gik Finansdeputationen med på, og derefter skulle der afleveres to eksemplarer af hver mønt og to sølvseksemplarer af hver præget medalje til samlingen.⁵ Kunderne til medaljeprægningen skulle fortsat kun betale det ene, mens staten, fra 1850 Mønten, dækkede det andet. Det var for dyrt med guldeksemplarer af medaljerne, som samlingen dog indsamlede og vist oftest selv finansierede, når det for eksempel handlede om nationalhistoriske medaljer.⁶

Som det fremgår var det af hensyn til kongens møntsamling og dens udstilling, at pligtafleveringen blev etableret og videreudviklet.

Pligtafleveringen fortsatte på samme vis igennem resten af 1800-tallet.⁷ Den er blandt andet konkretiseret i møntmesterens embedsinstruktion fra 1873: "Af enhver Udmøntning af Mønt med nyt Præg blive tvende (siger 2de) prægede Stykker at indsende til den kongelige Mønt- og Medaillesamling. Af nye Medailler, der udpræges, afleveres ligeledes 2 Exemplarer."⁸ I 1876 blev det fastslået, at ordene *med nyt Præg* også dækkede over mønter med forandret årstal.⁹

Møntmesteren havde ansvaret for pligtafleveringen, der ikke bragte ham nogen fordele, men derimod mere arbejde. Det skete af og til, at finansadministrationen eller Møntsamlingen måtte rykke for indsendelse af pligtafleveringseksemplarer samt indskærpe pligtafleveringen overfor Mønterne, primært den i Altona, der jo lå langt fra kongens København. Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865), der 1832-42 var inspektør på og 1842-65 direktør for Møntsamlingen, sendte eksempelvis i 1843 en rykker angående pligtafleveringseksemplarer til Johan Friedrich Freund (1785-1857), der 1819-56 var møntmester i Altona. Thomsen påpegede dog, at eksemplarerne kunne "have forvildet sig i Finantscollegiet", hvortil de normalt blev indsendt.¹⁰ Freund svarede køligt, at i de 24 år han havde været møntmester, havde han ved hvert regnskabsårs afslutning indsendt de krævede eksemplarer af de i årets løb prægede mønter og medaljer. Freund havde efter eget udsagn afsendt, hvad han skulle. Han skrev dog derefter flere breve til Thomsen med oplysning om, hvornår der blev indsendt pligtafleveringseksemplarer til finansadministrationen. For guldmønter var praksis næsten uafbrudt i 1800-tallet, at der af økonomiske årsager kun blev afgivet ét og ikke to eksemplarer til samlingen. Eksemplarer af enkelte mønter blev af forskellige, oftest tilfældige, årsager aldrig pligtafleveret til samlingen, men generelt fik samlingen to stykker af hver eneste ny mønt.

Pligtafleveringen gjaldt også ikke-nationale mønter og medaljer. Således blev der også fra Mønten i Altona (1771-1863) indsendt pligt-

Fig. 1. Pligtafleveringseksemplar af finsk 1 mark 1922. 24 mm. Kobbernikkel. Produceret på Mønten i København i første halvår af 1922 i 10.000.006 eksemplarer. De sidste seks stykker var blandt andet to pligtafleveringseksemplarer, som i slutningen af januar 1922 blev indsendt til Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. De sidste fire stykker blev sendt til Finansministeriet og den danske konge. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet. GP 1709. Foto: John Lee.

afleveringseksemplarer, når den for eksempel udmøntede for Banken i Hamborg. Møntproduktion for fremmede lande havde i København et meget, meget lille omfang. Den finske 1 mark 1922 (fig. 1) er for så vidt den eneste mønt nogensinde produceret i København til et fremmed land, når der ses bort fra møntproduktion til Island efter 1918 eller til områder med tilknytning til Danmark.¹¹

Pligtafleveringen praktiseres fortsat af Den kgl. Mønt, som Danmarks Nationalbank overtog administrationen af i 1975.¹²

Forkortelser:

RA, 37:

Rigsarkivet, arkivnr. 37: Finansministeriet

RA, 216:

Rigsarkivet, arkivnr. 216: Det Kgl. Mønt- og Medaillekabinet

RA, 422:

Rigsarkivet, Finansdeputationen, Danske ekspeditions- og assignationssager

RA, 442, MiA:

Rigsarkivet, arkivnr. 442: Den kgl. Mønt, Mønten i Altona

RA, 442, MiK:

Rigsarkivet, arkivnr. 442: Den kgl. Mønt, Mønten i København

RA, 1155:

Rigsarkivet, arkivnr. 1155: Danmarks Nationalbank, Den Kongelige Mønt i København

Fig. 2. Georg Wilhelm Svendsen (1792-1861). Møntmester i København 1831-61. Han arbejdede blandt andet i Berlin i flere år før han i 1824 blev tilknyttet Mønten i København, hvor han 1825-35 var fuldmægtig. I perioden 1830-47 foretog han flere studierejser blandt andet til Altona, Bruxelles, Hamborg, Kongsberg, Schwerin, Stockholm og til forskellige steder i Sydtydskland. Den kgl. Mønt- og Medaillesamling, Nationalmuseet.¹³

^{1A} Nordisk Leksikon for Bogvæsen, II, 1962, s. 214-15.

¹ "Genom ett kungligt brev 6 sept 1746 förordnas att myntverket till Antikvitetsarkivets myntsamling skall leverera ett exemplar av varje myntsort, så snart stämpeln ändras, samt ett exemplar av alla medaljer och jettonger." Kungl Myntkabinettet Statens Museum för Mynt Medalj och Penninghistorie. Tillæg til *Møntsamlernyt* januar 1976. Efter etableringen af Universitetets Myntkabinettet i Christiania/Oslo i 1817 blev der i 1818 etableret en pligtaflevering fra Mønten i Kongsberg dertil. Kolbjørn Skaare: *Mynten, myntene og medaljerne*. Kongsberg. 2008, 214.

² RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1734, 1 og 1781, 60; Jørgen Steen Jensen: *Det kongelige Mønt- og Medaillekabinet fra 1652 til 1832*, i Otto Mørkholm (red.): *Den kongelige Mønt- og Medaillesamling 1781-1981*. København. 1981, 9-122.

³ Ang. nypræg se J. Wilcke: *Nypræg, Numismatisk Forenings Medlems-Blad*, København, 1918, 201f.

⁴ RA, 422, Journalsager, 1835, 1944.

⁵ Der var tilløb dertil i sommeren 1835, men den endelige beslutning blev først taget i 1836.

⁶ RA, 37, Sager til Møntjournalen, A1097; RA, 216, Protokol angående Mønt- og Medailleka-

binettet, 1832-1849, 137ff. og Indkomne breve, 1836, 17; RA, 422, Journalsager, 1836, 479, 873 og 1027; RA, 442, MiK, Kopibog, 1836, 447 samt Indkomne breve, 1831, 298 og 1836, 528 og 1858, 217; Michael Märcher: "hvad endnu er skeet er mere for Publikum end for Videnskaben" - *Det Kongelige Mynt- og Medaille-Cabinet 1832-42, Nordisk Numismatisk Årsskrift*, 2003-05, (2009), s 167-227.

⁷ Se Jørgen Steen Jensen: *Et ord et et ord ...*, *NYT fra Nationalmuseet*, nr. 105, 2004, 30 ang. pligtafleveringen, Bille-Brahesamlingen og L.E. Bruuns samling.

⁸ Instruction for Møntmesteren ved den kongelige Mønt i Kjøbenhavn, i D. Algreen-Ussing: *Love og Anordninger*. 1874.

⁹ RA, 1155, Indkomne skrivelser, 1876, 77.

¹⁰ RA, 442, MiA, Indkomne breve, 1843, 62.

¹¹ Se Michael Märcher: *Finland 1 mark 1922 – enestående udmøntning i København*, i *Scripta varia numismatica Tuukka Talvio sexagenario dedicata*, Helsinki 2008, 155-170.

¹² RA, 37, Sager til Møntjournalen, A1097; RA, 442, MiA, Kopibog, 1843, 31/10 og 1845, 23/5; RA, 442, MiK, Indkomne breve, 1819, 296 og Kopibog, 1819, 6/10.

¹³ Michael Märcher, upublicerede undersøgelser.